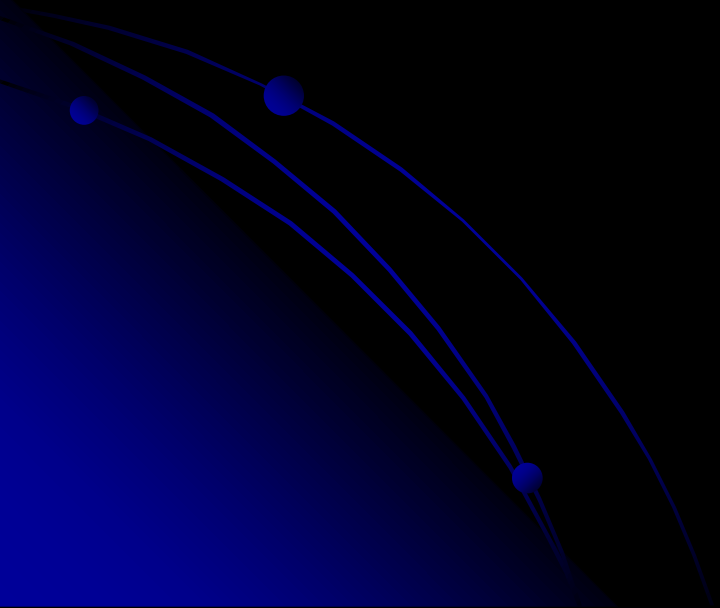

**O`zbekiston XX asrni
60-80-nchi yillarida.**

● REJA:

- 1.O`zbekistonda inqiroz xolatlarini kuchayishi.
- 2.Milliy boyliklarni markazga olib ketilishi.
- 3.O`zbekiston iktisodiyotini bir tomonlama rivojlanishi. Orol fojeasi.
- 4.Islohotlar: yutuklar va muammolar.

- RESPUBLIKA SANOATI TARAKKIYOTINING BIR TOMONLAMA XUSUSIYATI

- Mustabid tizim va uning zo`ravonlik usullari, iqtisodiyotning qattik, markazlashgan xolda rejalashtirilishi O`zbekiston sanoati rivojlanishida jiddiy ziddiyatlar kelib chikishiga sabab buldi. Sovet imperiyasining tarkibiy qismi bo`lgan, ham siyosiy, ham iqtisodiy mustahksmlikka ega bo`lmagan O`zbekiston Markaz tomonidan ishlab chiqadlgan va besh yillik rejalarda aks ettirilgan yo`l-yuriklarga amal kiishga majbur edi. Urushdan keyingi besh yilliklar ana shunday tarzda rejalashtirilgan bulib, ularga maxfiy sharoitda respublika rahbariyati tomonidan ba'zi anikliklar kiritish ham Markazning ruxsati bilan qilinardi.
- Rejalashtirilgan yo`l-yuriklar odatdagidek jadallashtirish va "qistash" siyosatiga asoslangan bulib, O`zbekistan uchun sanoatni xaddan tashqari oshirilgan rivojlantirish hajmlari va sur'atlarida belgilanardi. Odatda, reja Yana-lishlarini xarakatga keltiruvchi mexanizm davlat tomonidan ajratilgan yopirilma kapital (70%gacha) bulib, ular asosan ofhp industriya tarmokdariga muljallanardi. Bu narsa ogir sanoatda yangi texnikani, ishchi kuchlarini, malakali muta-xassislarni jamlash imkonini berardi.

- Sanoatni rivojlantirishda O'zbekiston metropoliyaning sanoat jihatidan rivojlangan mintakalarining paxtaga bo'lgan ortib boruvchi ehtiyojini ta'minlashi edi kontsepsiyaga qat'iy amal qilinardi. Shuningdek, O'zbekiston boptsha kjuju-lok xujalik xom ashyosn bilan bir k,atorda strategik xomashyo ham etkazibi berishi lozim edi.
- Birok, Uzbekiston SSR sanoatiga bildirilayotgan yuksak talablar bu erda yangi (ilg'or) texnologiyalarni, zamonaviy fan va texnika yutukdarini joriy kdgsish bilan xdmoxdng emasdi. Bu esa muk,arra ravishda belgilangan rejaning baja-rilmasligiga va boshkd nomutanosibliklarga olib kelardi, bular ayshtshea sanoatning engil, ozik-Ovkdt va boptsha tarmoqlarida aniq, kuzga tashlanar edi.
- Besh yillik rejalarining bajarilishi bir tomonlama Xususiyatga ega edi. Asosiy e'tibor mashinasozlikni, metallurgiya, kimyo sanoatlarini, shuningdek, yonilgi-energetika majmui tarmokdarini rivojlantirishga, aynik,sa, gaz k,azib olishni kupaytirishga kdratilardi. Markazning fikri va muljallariga kura, 1970 yilga kelib Uzbekiston gaz kdzib olish va mineral ugitalar ishlab chikdrish buyicha ittifokda uchinchi urinni, mashinasozlik va metallga ishlov berish xdjmi buyicha turtinchi urinni egallab, ittifokni gaz va boshkd xom ashyo bilan ta'minlovchi respublikaga aylanishi lozim edi. Res-publikaning etakchi viloyatlari (Toshkent, Samarkand, Far-FOHa, Buxoro) xududlarida yagona energetika tizimi yaratil-gan bulib, u ik,tisodiyotni, birinchi navbatda uning ustivor tarmogi — paxtachilikni yuksaltirish uchun baza yaratishi kerak edi.

УЗБЕКИСТАН, ТУРКМЕНИЯ, ТАДЖИКИСТАН, КИРГИЗИЯ

- 80-yillarning urtalariga kelib ularning umumiy sanoat ishlab chikdrish xodimidagi salmog'i deyarli 75%ga etdi. Bular asosan engil va oziq.-ovqat sanoati tarmokdari sur'atlari va Salmo-fhhh k.iskdrtirish (1984 yilda 25,2%gacha)' hisobiga sodir buldi, bu tarmokdardagi ishlab chikdrish belgilangan reja Mar-ral ariga etish u yokda tursin, balki amalda turgunlikka uchradi ularni rivojlantirishga ajratiladigan arzimas dotasiyalar ham va yutishi bilan olib tashlandi va bosh-k,a (asosan energiya kup sarflanadigan) tarmokdarga berildi. Asbob-uskunalar yillar mobaynida yangilanmadi, yangi texno-logiyalar joriy etilmadi.
- Engil sanoatda "koldik, printsip" buyicha munosabatda bulish joylarda ishlab chikdriladigan is-te'mol mollarining usishini tobora k.iskdrtirib, ularni chet-dan keltirishni kupaytirdi. Bu \ol ijtimoiy muammolarning, axrli bandligi va milliy munosabatlarning keskinlashuviga shart-sharoit yaratdi.Engil va ozik-Ovqat sanoatiga karaganda, kup tarmokdi ma-shinasozlik industriyasi (shu jumladan, uning yangi tarmogi — traktorsozlik), kimyo, neft, kumir, gaz, kon-ruda, oltin kdzib olish va aynikra energetika sanoatlari jadal rivojlantirildi. 60-80-yillarda O`zbekistonda Angren, Navoiy, Chor-vok,, Toshkent va boshkd yirik elektr stantsiyalar barpo etildi xmda ishga tushirildi. Shuningdek, Chirchik,-Buzsuv gidroelek-trostantsiyalar kaskadi tiklandi, uning umumiy kuvvagi 300 ming kVt.dan ortikrok, edi. Markaziy Osiyo mingakdsida eng yirik bulgan va kuvvati 3 mln.kVt. bulgan Sirdaryo GRESi barpo etildi. Natijada respublikada elektr kuvvati ishlab chikdrish 1985 yilda 1940 yildagiga nisbatan deyarli 180 baravar ko`paydi. O`zbekistonda energetika tarmogining bu dara-jada rivojlantirilishiga sabab Markazning kundan-kunga xom ashyoga bulgan e^tiyojining ortib borishi, respublika xududi-dagi er-osti va er-usti boyliklarini k,azib olish va kbayta ishlash uchun esa katta mikdorda elektr kuvvati kerak bulgan-ligida edi.

- Mashinasozlik va metallga ishlov berish O`zbekistan sanoatining eng mux,im tarmokdariga aylandi, ular xalk, Xo`jaligini texnika bilan qayta kurollantirishda xam etakchi o`rin egalladilar. Ularning ulushiga respublikadagi yalpi Max,-sulotning yarmidan kuprogi (57,7%), asosiy ishlab chikdrish fondlarining 1/3 qismidan ko`progi — 35,1%i tugri keldi. Sanoat ishlab chikdrishida band bo`lgan a^olining 66,3%i mashinasozlik zavodlarida mehnat qilardi.
- 80-yillarning boshlarida respublikada extiyot qismlar olib kelinib yigiladigan 100 dan ortik, korxona faoliyat kursatdi. Ular orasida paxtachilikka muljallangan kudratli traktorlar ishlab chikdradigan Toshkent traktor zavodi (TTZ), paxta terish mashinalari chikdriladigan "Toshk.ishlok.mash" zavodi, bosh-k;a kitshlok, xujalik kurollari va asboblari ishlab chikaradigan "Uzbekk,ishlok mash" va "Chirchik qishlok mash", Toshkent ekskavator zavodlari va boshkd kupgina korxonalar bulib, ularning maxsulotlariga respublikada va uning tashkarisida talab katta edi.
- Mashinasozlik korxonalaridan kuplarining ishi bevosita Paxtachi-lik bilan boigak, edi. Bu korxonalar asosan paxta etish-tirish, terib olish va birlamchi ishlov berish jarayonlari-ni bajaradigan me-xanizmlar ishlab chik^arar edi, xolos.

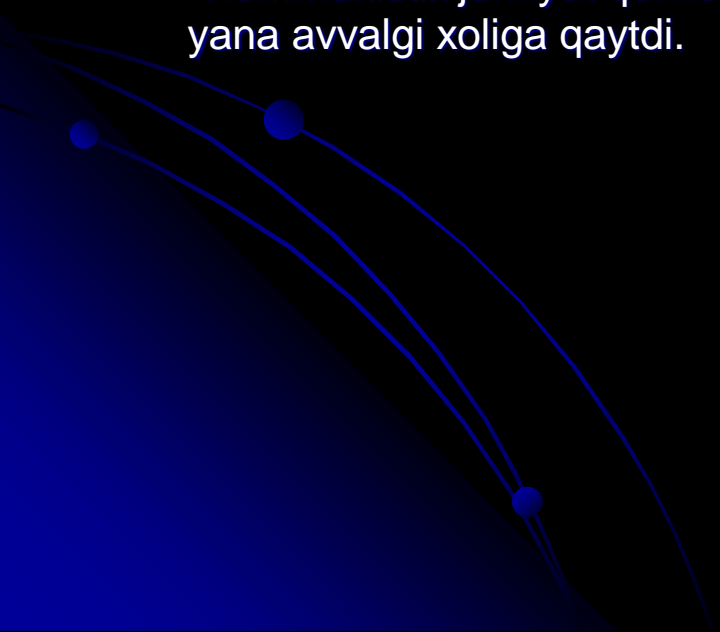

- Xrushchev partiya va mamlakatga raxbarlik qilishga kelgach, O`zbekiston xukumatidan paxta etishtirishni ko`paytirish, chigit ekishga ajratiladigan maydonlarni keskin kengaytirishni an'anaviy ravishda talab qildi.
- Paxtadan tobora ko`prok, yalpi hosil olishga erishish siyosa-ting yakdol ifodasi yangi uzlashtirilgan erlarda paxta etish-tiradigan xujaliklarni jadallik bilan tashkil etish buldi. Ittifok, direktiv organlari 1956 yil 6 avgustda "O`zbekiston SSR va Qozog`iston SSRda Mirzachulning quriq, yerlarini Sug`orish va o`zlashtirish tug`risida"gi qarorni qabul qilgandan keyin paxtachilik xo`jaliklari tashkil etish aynik,sa keng kulam kasb etdi
- Mazkur qarorga muvofik, 1962 yilga kelib Mirzachulda 300 ming gektar kurik, erlar uzlashtirilishi va 34 paxtachilik davlat xujaliklari tashkil etish muljallangan edi. Kuyilgan vazifalarning bajarilishini ta'minlash uchun UzSSR Ministrlar Kengashi xuzurida Mirzachulni sugorish va uzlashtirish buyicha boshk^Arma — "Glavgolodnostepstroy" tashkil etildi. "Glavgolodnostepstroy" negizida irrigasiya va sovxozlar kurilishi buyicha O`rta Osiyo Bosh boshqormasi — "glav-sredazirsovxozstroy" yuzaga keldi.
- Mirzacho`l bilan birgalikda Markaziy Fargona yerlari xam faollik bilan uzlashtirildi. Surxondaryo, Zarafshon vo^ala-rida, Amudaryo etaklarida xam yirik irrigatsiya-meliorasiya ishlari amalga oshirildi. Karshi va Sherobod cho`llariga xujum keng avj oldirildi.

- Irrigatsiya ishlarining qizg`in toldirilishi 1955-1959 yillarda 160 ming ga. yangi yerlarni ishga tushirishga imkon berdi.
- 1965 yilda Uzbekistonning ekin ekiladigan maydonlari 350 ming ga.ga kupaydi, shu jumladan, sugoriladigan erlar 200 ming ga.ga ortdi.
- Yirik quriq, va bo`z erlar massivlarining qishiloq, xo`jalik aylanmasiga kiritilishi respublikada paxta ekin maydonlarini kengaytirishga yordam berdi. Natijada paxta etishtirish hajmi 1953 yildan 1964 yilgacha 2525,5 ming t.dan 3671,4 ming t.ga etdi. Lekin hosildorlik pasayib ketdi. Masalan, 1956 yilda respublika bo`yicha xar gektar erdan urta hisobda 22,0 ts. paxta xreili olingan bulsa, 1962 yilda u Pasayib, 19,2 ts.ni tashkil qilardi. Ko`pgina xo`jaliklarda hosildorlik bundan xam kamroq, bo`ldi.
- Agar "Xrushchev un yilligi" boshlarida kupol gayri iqtisodiy majburlash, kopilok, xo`jaligini rivojlantirish masalalariga yondashuvda ozikgovkdt razvyorstkasi usullarini qo`lash strategiyasi birmuncha bushashtirilgan bulsa, 60-yillarning boshlarida partiya "Kommunistik jamiyat qurilishini jadal-lashtirish" yuliga ugishi bilan mazkur strategiya yana avvalgi xoliga qaytdi.

- Etarli darajada resurslar bilan ta'min etilmagan va XDS-dan tashqari oshirib yuborilgan reja topshiriklari, moddiy rag`batlantirish printsiplarini joriy qilish o`rniga "omma inqilobiy shijoatini avj oldirish uchun uni fakat sarobdan iborat "kommunistok mexnat xarakati" shakli bilan almashtirib, xo`jaliklardan; xujalik Maxsulotlarining ozik-ovqat razvyorstkasi sifatida tortib olinishi agrar soxada tuganokdik mexanizmini yanada kuchayib borishiga kumak-lashdi. Masalan, gusht-sut Maxsulotlari buyicha davlatga mahsulot topshirish majburiyatini bajarish uchun axolidan chorva mollari, tuxum, sut maxsulotlari majburan olindi, jamoa va davlat xo`jaliklarining urg`ochi mollari esa go`shtga topshirib yuborildi. Qo`shib yozish va ko`zbuyamachilik hollari keng tus oldi. Bunday "qog`oz"dagi farovonlik dexqon xo`jaliklarining honavayron bo`lishi, xalkning turmush darajasi pasayib ketishiga sababchi bo`ldi.
- Jamiyatning "kommunizmni jadal barpo etishga" yunaltirilishi ham shaxsiy yordamchi xrkaliklarni ta'ktsb ktslishni ta`ozo etdi, uylamay-netmay sullarcha yul tutilishi xdmma joyda tomorsa erlarini ktsek.artirish, chorva mollarini chek-lashga olib keldi. Xususan, agar kolxozchilarning 20-25 sotix tomorqa eri bulsa, shundan qariyb 10 sotixi, davlat xo`jaligi ishchilarida esa 9 sotixi qoldirildi.
- "Kommunistok jadallashtirish" tomon yo`l tutish qishloq, xo`jaligida kutilayotgan "keskin yuksalish" urniga uning Muntazam ravishda pasayib borishiga olib keldi. Masalan, 60-yillarning boshlarida davlat xujaligi ishlab chikdrishidagi mehnat unumdorligi 1950 yil darajasida bo`ldi. Don ekinlari xreildorligi xo`jaliklarning barcha toifalari buyicha 1960— 65 yillarda qiskarib, 7,8 ts/ga. dan 5,0 ts/ga ga tushib ktshdi, kartoshka hosildorligi 69 ts/ga. dan 57 ts/ga, poliz ekinlari 66 ts/ga.dan 62 ts/ga, ildizmevalar 156 ts/ga.dan 114 ts/ga tushdi. Chorvachilikda ham orqaga ketish kuzatildi. Mazkur davrda gusht etishtirish jamoat sektorida 128,3 ming t.dan 104,2 ming t.ga, sut 338,4 ming t.dan 324,9 ming t.ga, jun 19,8 ming t.dan 15,3 ming t.ga, krramollar 1221,7 ming boshdan 1184,4 ming boshga tushib ketdi